

Lausunto

22.11.2019

MV/19/05.00.02/2019 1 (6)

Suomen ortodoksinen kirkko
Karjalankatu 1
70110 KUOPIO

Viite Lausuntopyyntö

Asia **Suomen ortodoksisen kirkon rakennuskannan karsiminen**

Suomen ortodoksinen kirkollishallitus on pyytänyt Museoviraston lausuntoa Suomen ortodoksisen kirkon rakennuskannan merkittävästä karsimisesta. Lausunto pyydettiin toimittamaan 31.8.2019, mutta lausunnot on saatu lisäaikaa viikolle 47. Lausuntoa pyydetään rakennusten luovuttamisesta yksityiselle omistajalle, mahdollisesta käyttötarkoituksen muutoksesta sekä mahdollisesta purkamisesta.

Lakiin ortodoksisesta kirkosta (985/2006) tai ortodoksisen kirkon kirkkojärjestykseen ei sisälly suoria säännöksiä tällaisista tilanteista. Seurakuntaneuvoston alaisen kiinteistölautakunnan tehtävänä on seurakunnan kiinteän ja siihen verrattavan omaisuuden hoito ja kunnossapito. Kirkollishallitus voi antaa tarkempia ohjeita mm. omaisuuden hoitamisesta.

Kirkolliskokouksen tavoitteena on, että kirkon omistamien kiinteistöjen määrä (280 kpl) pienenee merkittävästi. Se asetti 2017 työryhmän laatimaan kiinteistösuunnitelman rakennuksista, joita tullaan jatkossa ylläpitämään kirkon rahoituksella. Lausuntoa pyydetään nyt 46 rakennuksesta, jotka työryhmä on sijoittanut luokkaan 4 eli rakennuksista, joista pyritään luopumaan mahdollisimman pikaisella aikataululla. Museovirastolle ei toimitettu kiinteistöryhmän väliraporttia, eikä luokan 4 valikoimaa näin ollen ole lausunnossa voitu verrata muiden luokkien koostumukseen.

Lausunto pyydetään kohdentamaan yksilöidylle rakennukselle niiden rakennusten osalta, joista Museoviraston katsoo olevan tarpeellista antaa rakennetun kulttuuriperinnön säilyttämisen vuoksi lausunto. Lausuntopyynnön liitteeksi on lueteltu rakennukset, ilmoitettu seurakunta, kiinteistötunnus, rakennuksen nimi ja kerrosala sekä osoite. Tarkempia tietoja kohteista ei Museoviraston ole saanut, eikä Kirkollishallituksen toimituskirjassa erikseen pyydettyäksi mainittua taidehistoriallista lausuntoa ole ollut käytettävissä. Lausuntopyynnön liitteenä olevassa toimituskirjassa todetaan, että Museovirastolta pyydetään lausuntoa kulttuuriperinnön suojelun juridisesta puolesta. Ortodoksisen rakennusperinnön suojeluasioita käsittelevänä viranomaisena Museoviraston lausunnossa on kyse kohteiden kulttuurihistoriallisen arvoon ja rakennusperinnön suojeluun liittyvästä arviosta. Museoviraston lausunto muodostuu kahdesta osasta, lausunnosta ja liitteestä, jossa kohteet käsitellään yksilöidysti.

Lausumista varten Museovirasto on teettänyt karsittaviin kohteisiin liittyvän kulttuuri- ja arkkitehtuurihistoriallisen selvityksen (FT Hanna Kemppi, 24.10.2019), jota on hyödynnetty lausunnon laatimisessa.

Karsittavista rakennuksista

Lausuntopyynnön tarkoittamat rakennukset ovat sekä pyhäkköjä ja seurakuntasaleja että toimisto- ja asuinrakennuksia. Vanhimmat niistä ovat 1800-luvun lopusta, uusimmat 1980-luvulta. Lausuntoteksti käsittelee pyhäkköarkkitehtuuria ja sen kehittymistä, asuinrakennukset ja muut profaanit rakennukset käsitellään pelkästään liitteessä rakennuskohtaisesti.

Laki ortodoksisesta kirkosta suojelee ennen vuotta 1917 rakennetut kirkot. Lausuntopyynnön kohteista näihin kuuluu vain yksi, Hämeenlinnan Ahveniston kirkko. Kohteista yhdeksän sijaitsee valtakunnallisesti merkittävässä rakennetuissa kulttuuriympäristöissä (RKY 2009). Maankäyttö- ja rakennuslain mukaisin menettelyin maakunnallisesti merkittäviksi rakennuksiksi on osoitettu yhdeksän ja kuntakaavoissa on suojeltu noin kymmenen rakennusta.

Karsittavat kohteet ovat suurimmaksi osaksi jälleenrakennuskauden rukoushuoneita, jotka ovat suhteellisen hyvin säilyneet alkuperäisessä tai sitä lähellä olevassa asussa. Karsinnan yhtenä perusteena on käytetty laskennallista korjausvelkaa ja kiinteistöryhmän arvioimia korjaustarpeita. Museoviraston käsityksen mukaan laskennallinen korjausvelka ei anna todenmukaista käsitystä kiinteistöhuollon ja korjausten tarpeesta tilanteessa, jossa jo vuosikymmenten ajan suuri osa huolloista ja korjauksista on tehty talkootyöllä. Siten monet rakennukset ovat huomattavan hyvässä kunnossa. Muutosten tullessa ajankohtaiseksi (myynti, käyttötarkoituksenmuutos) tulee yksittäisen rakennuksen kunto ja korjaushistoria selvittää erikseen.

Rukoushuoneet (tsasounat, kyläkappelit) eroavat kirkoista siten, että niissä ei ole kiinteää alttaripöytää, johon olisi sijoitettu pyhäinjäännös. Tsasounan päätyseinällä voi kuitenkin olla alttaritila ikonostaaseineen tai sitä muistuttavine ikonisommitelmineen. Museovirasto ei puutu pyhäkköjen muuttamiseen liittyviin teologisiin ja ortodoksisen tapakulttuuriin näkökulmiin. Sen sijaan Museovirasto pitää tärkeänä, että päätöksenteossa otetaan huomioon paikallisyhteisö ja sen rukoushuoneille antama merkitys. Se liittyy osaksi myös arvioon siitä, mikä on kohteen merkitys kulttuurimaisemassa. Rukoushuoneilla on merkitystä yhteisöjen kokoontumispaikkoina, toisinaan kylän keskeisinä rakennuksina. Ne ovat kiinnekohtia maisemassa, ja samalla henkisiä kiinnekohtia alueella asuville ja alueilta jo pois muuttaneille ihmisille.

Suomessa ei ortodoksia pyhäkköjä ole aikaisemmin päätetty näin suuressa mitassa muuttaa toiseen käyttöön tai purkaa. Vastaavaa on tapahtunut vain, kun vuonna 1918 takavarikoitiin Venäjän valtion omaisuutta ja viime sotien aikana. Ne ovat olleet luonteeltaan täysin toisenlaisia tilanteita kuin nykyinen, vakaa yhteiskunnallinen tilanne.

Museovirasto on kerännyt lausuttavista kohteista liitteeseen tietoja ja havaintoja. Arviota varten kohteista on otettu myös tuoreet valokuvat. Aineiston keräämiseen ja havaintojen tekoon ovat lisäksi osallistuneet Kainuun museosta Karoliina Kikuchi, Kuopion kulttuurihistoriallisesta museosta Mikko Paalanen ja Etelä-Karjalan museosta Sini Saarilahti. Kohteiden korjaushistoriaa, sisätilojen kiinteää sisustusta ja esineistöä ei kuitenkaan ole ollut mahdollista selvittää.

Suomen ortodoksisen kirkon rakentamisen vaiheista

Vanhimmat säilyneet ortodoksiset pyhäköt Suomessa ovat peräisin 1700-luvulta.

1800-luvun lopulta peräisin oleva ortodoksisen kirkon rakentaminen Suomessa noudatteli Venäjän arkkitehtuurivirtauksia. Siihen vaikuttivat Pietarin arkkitehtuuri- ja taidehanteet, jotka olivat osin yleiseurooppalaisia. Asuinrakennukset liittyivät ajan yleisiin arkkitehtuurivirtauksiin ja suunnitteluperiaatteisiin. Myös asuinrakennuksissa on toisinaan pieniä jäsentelyn yksityiskohtia, jotka liittävät kohteet ortodoksisen kirkon kontekstiin.

Luettelon vanhimpiin rakennuksiin kuuluvat Lappeenrannan linnoituksen pappila talousrakennuksineen, Helsingin Lapinlahden hautausmaan asuinrakennus (1872), Hämeenlinnan Ahveniston kirkko (1894), Liperin Viinijärvellä sijaitseva vanha pappila (1880) ja rakennus, jossa Rauman tsasouna sijaitsee.

Sotien välisen ajan (1918-1939) ortodoksisesta pyhäkköarkkitehtuurista

Ajanjaksolla Suomessa oli vielä runsaasti autonomian ajan ortodoksisesta rakennuskantaa, joten laajamittaiselle rakennustoiminnalle ei ollut tarvetta. Pyhäkköjen rakentaminen siirtyi 1920-luvun mittaan kyläkunnilta ylhäältä johdetuksi, kirkon, kuntien ja valtion viranomaisten ohjaamaksi. Valtio avusti rajaseudun köyhien seurakuntien kyläkappeliin rakentamista, mutta avustusten ehtona oli, että rakennukset olisivat tyyliltään vailta vieraita arvioituja, erityisesti venäläisiä piirteitä. Ortodoksinen kirkko perusti (1925) nk. kansallistuttamiskomitean, joka mm. mietti, millaista olisi suomalainen ja karjalainen ortodoksinen pyhäkköarkkitehtuuri. Komitea myös hyväksyi kirkkojen ja rukoushuoneiden suunnitelmat ja valvoi niiden muutokieltä. FT Hanna Kemppi kiteyttää: *uudet kyläkappelit pyrkivät kiinnittymään eklektiseen, aikalaismoderniin suomalaiseen arkkitehtuuriin. Ilmeisimpinä venäläisinä piirteinä pidetyt muodot, erityisesti sipulinmuotoiset kupolit, karsittiin pitkälti pois.* Suurena vaikuttajana oli tosin myös pyrkimys yksinkertaiseen ja edulliseen rakentamiseen.

Sotien välisenä aikana rakennettiin viisi uutta kirkkoa ja parikymmentä kyläkappelia, joista 12 kuului ortodoksisen kirkkoarkkitehtuurin muutokielen suomalaistamisohjelman piiriin. Nämä pääasiassa Raja-Karjalaan rakennetut rakennukset tuhoutuivat pitkälti talvi- ja jatkosotien aikana. Karsimislueeseen kuuluva Lieksan seurakuntasali (entinen tsasouna) on ainoa Suomessa tuolta ajalta säilynyt esimerkki ns. kansallistetusta ortodoksisesta kirkkoarkkitehtuurista. Ajanjakson arkkitehtuuri on vaikuttanut myös jälleenrakennuskauden rukoushuoneiden suunnitteluun, mutta tätä ei ole tarkemmin tutkittu.

Jälleenrakennuskausi

Suomen ortodoksinen kirkko menetti sodissa 1939-1944 noin 90% omaisuudestaan, ja noin 70% sen jäsenistä joutui jättämään kotiseutunsa. Suomen kreikkalaiskatolisen kirkkokunnan jälleenrakentamista koskevan lain (1950) ja asetuksen turvin rakennettiin 13 kirkkoa, 41-42 rukoushuonetta sekä pappiloita ja hautausmaita vuosina 1950-1961. Luovutetun alueen 18:n seurakunnan väestö siirrettiin 11 vanhaan ja 14 uuteen perustettuun seurakuntaan. Myöhemmin suuri osa rakennetuista rukoushuoneista on muutettu kirkoiksi, jolloin niitä on laajennettu ja muutettu, erityisesti interiöörit ovat muuttuneet alkuperäisestä.

Jälleenrakennuskauden rukoushuoneet edustavat yksinkertaista, aikalaismodernia arkkitehtuuria ja niissä jatkuvat edellisen ajanjakson suomalaistamispyrkimykset. Pyhäkköjen arkkitehtuurista keskusteltiin enemmän ja julkisemmin kuin sotien välisellä ajalla. Taloudellinen niukkuus, säännöstely ja säästäminen rakennuskustannuksista vaikuttivat myös arkkitehtoniin ratkaisuihin.

Tsasounia suunnittelivat suomalaiset arkkitehdit Ilmari Ahonen, Toivo Paatela ja Selim Savonius. He käyttivät modernia muutokieltä, mutta rakennuksiin lisättiin hienovaraisesti valtakulttuurin arkkitehtuurista poikkeavia piirteitä, kuten viittauksia venäläisen arkkitehtuurin muotoratkaisuihin ja sodassa menetettyihin kirkkorakennuksiin. Tyyppi- ja piirustussarjaan 1953 kuuluivat kahdet kirkon ja kuudet rukoushuoneen piirustukset.

Lain turvin rakennettuja kohteita karsimislistassa ovat: Iisalmen seurakunnan Sonkajärven tsasouna, Ilomantsin seurakunnan Mutalahti, Kajaanin seurakunnan Kuivajärven ja Paltamon tsasounat, Lahden seurakunnan Heinolan kirkko, Lieksan seurakunnan Viekijärven ja Vuonijärven tsasounat, Nurmeksen seurakunnan Valtimon Rasinmäen tsasouna, Oulun seurakunnan Martinniemen tsasouna, Rautalammin seurakunnan Vesannon tsasouna, Tampereen seurakunnan Valkeakosken tsasouna, Vaasan srk. Lapuan tsasouna ja Saimaan seurakunnan Leppävirran tsasouna.

Näistä alkuperäisen sisustussuunnitelman mukainen ikonien sijoittelu tai alkuperäiset jälleenrakennuskaudella maalatut ikonit ovat säilyneet ainakin Kuivajärven, Viekijärven, Vuonisjärven, Vesannon, Valkeakosken, Rauman ja Leppävirran tsasounissa.

Varsinaisen jälleenrakennusohjelman ulkopuolella, mutta avustuksia saaneina, pystytettiin nyt karsimislistalla olevat rukoushuoneet Ilomantsin Huhukseen, Maaningan Käärnelahteen, Varejoelle, Tervoon ja Sevettijärvelle.

Usean jälleenrakennuskauden rukoushuoneen esikuvaksi on mainittu Korpiselän Ägläjärven tsasouna. Korpiselän Ägläjärven kalmisto ja sen kaksi puupyhäkköä oli 1930-luvulla otettu osaksi kansallista rajakarjalaista ihannemaisemaa. Arkkitehti Kaj Englund on mahdollisesti käyttänyt Kuivajärven uuden kyläkappelin suunnitelmien mallina arkkitehtien Elsa Arokallio, Elsi Borg ja Sylvi Erikson 1922 laatimia Ägläjärven tsasounan mittauspiirustuksia. Myöhemmin Englundin piirustus välittyi Kaavin, Valkeakosken, Viekijärven ja Vuonisjärven pyhäkköjen suunnitelmiin ja osaksi keskustelua oikeasta karjalaisesta ortodoksiperinteestä.

Jälleenrakennusohjelman jälkeinen aika

Jälleenrakennusohjelman jälkeen on pystytetty ainoastaan muutama modernistista kirkkoarkkitehtuurikeskustelua seurailut ortodoksinen pyhäkkö. Ne ovat olleet pääasiassa arkkitehti Vilho Suonmaan käsialaa. Sellainen on listalla oleva Petravaaran tsasouna.

Niukka, suomalainen arkkitehtuuri on saanut väistyä menneisyydestä haettavien esikuvien pohjalta. Mallia on haettu karjalaiseksi ymmärretystä rakennusperinteestä. Ägläjärven tsasounan ohella on haettu malliksi muita yksilöitäviä rukoushuoneita, ikään kuin aidoiksi esikuviksi. Tässä hengessä on tehty hirsipintaisia rakennuksia, kun 1980-1990 luvuilla ei lautavuorausta enää pidetty ihanteellisena (huolimatta siitä, että monet kansanomaiset karjalaiset kyläkappelitkin olivat lautavuorattuja). Karsittavien kohteiden listalla tällainen on esimerkiksi Bomban tsasouna.

Museoviraston kanta:

Ortodoksisen kirkon kiinteistöjen karsintatavoite on rakennusperinnön kannalta radikaali ja raskas. Se kohdistuu pääosin alkuperäisiin säilyneisiin toisen maailmansodan jälkeen valmistuneisiin rukoushuoneisiin, jotka rakennettiin kotiseutunsa menettäneille ihmisille. Listan arvokohteista luopuminen merkitsisi suurta menetystä ortodoksisen kirkon ja suomalaisen rakennusperinnön kannalta.

Kirkkojen, rukoushuoneiden ja tsasounien osalta Museovirasto pitää myyntiä ja muuttamista toiseen käyttötarkoitukseen ongelmallisena. Pienten rukoushuoneiden merkitys ja kulttuurihistorialliset arvot kytkeytyvät suuresti niiden seurakunnalliseen käyttöön. Jos käyttö loppuu käyttäjien puuttumisen vuoksi, vähenevät luonnollisesti myös mahdollisuudet kohteiden ylläpitämiseen. Tällaisia rakennuksia karsimislistalla oli vain muutamia, useimpia vielä käytetään. Museovirasto pitää laskennallista korjausvelkaa osin vääränä lähtökohtana, eikä laskelmien perusteella voida ratkaista suuren, kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennusryhmän myymistä, purkua tai käyttötarkoituksen muutoksia.

Museovirasto on kunkin karsittavaksi esitetyn kohteen osalta määritellyt tiivistetyt kulttuurihistoriallisen arvon ja tarkastellut myös mahdollisen purkamisen tai luovuttamisen edellytyksiä. Neljästäkymmenestä neljästä (44) kohteesta yhdeksässä (9) kohteessa suojeluarvot ja merkittävyys vastaavat Museoviraston näkemyksen mukaan rakennusperintölaissa tarkoitettuja suojelun edellytyksiä. Toisaalta yhdeksän (9) kohdetta on viraston näkemyksen mukaan vailla erityisiä kulttuurihistoriallisia arvoja tai on menettänyt ne. Yksitoista (11) kohdetta on jo osoitettu maankäyttö- ja rakennuslain

mukaisissa kuntakaavoissa suojelluksi ja kaksi (2) on todettu kaavoituksen valmisteluaineistoissa suojelun arvoisiksi. Seitsemän (7) kohteen osalta mahdolliset säilyttämiskysymykset on Museoviraston näkemyksen mukaan luontevinta ratkaista jatkossa maankäyttö- ja rakennuslain nojalla kuntakaavoituksessa.

Virasto edellyttää, että toimet ja päätökset kunkin pyhäkkörakennuksen suhteen tehdään vielä yksilöidysti niin, että selvitetään riittävästi kohteiden rakennus- ja korjaushistoria, kunto, sisätilat ja niiden esineistö sekä niihin perustuvat arvot. Myös mahdollisia uusia käyttötarkoituksia tulee selvittää rakennuskohtaisesti. Museovirasto julkaisee 2020 alussa kirkollisten rakennusten hoitoa ja restaurointia käsittelevän oppaan, joka on suunnattu erityisesti seurakunnille.

Museovirasto esittää jatkotyöskentelystä sopimista Kirkollishallituksen ja viraston kesken. Samalla on mahdollista sopia alueellisten vastuumuseoiden roolista asiassa.

Osastonjohtaja

Mikko Härö

Intendentti

Timo Kantonen

Tiedoksi

Haminan ortodoksinen seurakunta
 Helsingin ortodoksinen seurakunta
 Hämeenlinnan ortodoksinen seurakunta
 Iisalmen ortodoksinen seurakunta
 Ilomantsin ortodoksinen seurakunta
 Joensuun ortodoksinen seurakunta
 Jyväskylän ortodoksinen seurakunta
 Kajaanin ortodoksinen seurakunta
 Kuopion ortodoksinen seurakunta
 Lahden ortodoksinen seurakunta
 Lapin ortodoksinen seurakunta
 Lappeenrannan ortodoksinen seurakunta
 Nurmeksen ortodoksinen seurakunta
 Oulun ortodoksinen seurakunta
 Rautalammin ortodoksinen seurakunta
 Saimaan ortodoksinen seurakunta
 Taipaleen ortodoksinen seurakunta
 Tampereen ortodoksinen seurakunta
 Turun ortodoksinen seurakunta
 Vaasan ortodoksinen seurakunta
 Etelä-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus

Hämeen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
Kaakkois-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus/Ympäristö ja luonnonvarat
Kainuun elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
Keski-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
Lapin elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
Pirkanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
Pohjois-Karjalan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
Pohjois-Pohjanmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
Pohjois-Savon elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
Uudenmaan elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus
Lappeenrannan kaupunki/Museotoimi
Seinäjoen museot/Etelä-Pohjanmaan maakuntamuseo
Keski-Uudenmaan maakuntamuseo
Hämeenlinnan kaupunki/kaupunginmuseo
Kajaanin kaupunki/Kainuun Museo
Jyväskylän kaupunki/Keski-Suomen museo
Kuopion kaupunki/Kuopion kulttuurihistoriallinen museo
Kotkan kaupunki/Kymenlaakson museo
Lahden kaupunki/Lahden kaupunginmuseo/Päijät-Hämeen maakuntamuseo
Rovaniemen kaupunki/Lapin maakuntamuseo
Raaseporin kaupunki/Länsi-Uudenmaan maakuntamuseo
Joensuun kaupunki/Pohjois-Karjalan museo
Pohjois-Pohjanmaan museo, Kulttuuriympäristöpalvelut
Porin kaupunki/Satakunnan Museo
Tampereen museot/Museokeskus Vapriikki
RIISA - Suomen ortodoksinen kirkkomuseo
Opetus- ja kulttuuriministeriö
Ympäristöministeriö